

VLASTIMIL HÁLA, RUDOLF KOLÁŘSKÝ:

Filosofie a ohrožená Země

Praha: Filosofia, Filosofický ústav AV ČR 2020, 149 s.

Najvlastnejší problém filozofie, premýšľanie o podstate človeka a jeho údele, získava v priebehu dejín špecifické akcenty. Posledných päťdesiat až šesťdesiat rokov sa tieto reflexie pohybujú v kontexte globálnej environmentálnej krízy. Dnes možno bezpečne konštatovať, že vo filozofickom diskurze je priam nemožné nedotknúť sa environmentálnej problematiky – stala sa zásadnou podmienkou aktuálnosti, živosti filozofického premýšľania. Publikácia Vlastimila Hálu a Rudolfa Kolářského z Centra globálnych štúdií Filozofického ústavu Akadémie vied Českej republiky prináša prehľadovú analýzu najvýznamnejších konceptov reflektujúcich najmä etický, ale aj sociálny a politický rozmer ekologickej krízy, pričom správne pripomínajú opodstatnenosť úzkej previazanosti filozofického myslenia a problému životného prostredia. Tým sa v podstate zhodujú s americkým historikom Lynnem Whiteom v tom, že environmentálna kríza má svoj *duchovný* zdroj, vychádza z nášho spôsobu myslenia, ktorý si vyžaduje veľmi kritickú revíziu, a to aj v dialógu s dejinami filozofie. To znamená, že *zmena myslenia*, dosiaľ zameraného výlučne na sféru ľudských vzťahov, je nevyhnutnou podmienkou na *zmenu* nášho *konania*, ktoré v konečnom dôsledku vždy túto ľudskú sféru presahuje a fatálne ovplyvňuje globálne životné prostredie.

Ak vezmeme do úvahy vážne tvrdenie, že ľudstvo sa stalo svetovou geologickou silou v takej miere, že je tým najvýraznejším faktorom charakterizujúcim súčasnú etapu geologického vývoja Zeme – obdobie antropocénu – tak je evidentnejší jeden zásadný fakt. Žiadne vnútrosvetové jestvujúcno, ani celý súhrn jestvujúcien už človeku nedokáže byť mierou, z ktorej by bezproblémovo vyvodzoval svoju životnú hodnotovú orientáciu. Predmetnosť, manipulatívnosť, disponovateľnosť sú charakteristiky, ktoré dokonca opantali Zem ako vesmírne teleso a siahajú ešte ďalej – niet medzí, niet miery, ktorá určuje miesto človeka v celkovej súvislosti sveta (staré metafyzické rámce sa rozpadli, ontoteologické koncepty a ich hodnotová, respektíve etická štruktúra sú systematicky nivelizované). Ako a kam ďalej, ak máme prežiť následky vlastnej činnosti a myslenia? Ísť cestou kritickej deštrukcie, alebo dekonštrukcie vžitého antropocentrizmu?

Medzi zástancov neantropocentrickej etiky, respektíve kritikov antropocentrizmu, zaraďuje R. Kolářský amerického filozofa a teológa H. Rolstona, ktorý je „otcom“ *etiky*

životného prostredia. Jej základom je uznanie vlastnej hodnoty prírody ako takej, uznanie jej nezávislosti od človeka a naopak, zdôraznenie bytostnej závislosti človeka na pozemskej prírode. Táto bytostná závislosť podľa Rolstona ukazuje, že človek má morálnu zodpovednosť za životné prostredie bez ohľadu na situačnú (ne)užitočnosť prírody v kontexte hodnôt tradičného humanizmu (ekonomická, rekreačná, vedecká, estetická, historická hodnota), obmedzujúceho sa len na sféru medziľudských vzťahov. Samozrejme, že tento koncept vyvoláva ďalšie spory o povahe hodnôt, ktoré sa nesú v duchu sporu nominalizmu a realizmu – nech je to však tak či onak, tým podstatným, k čomu Rolston smeruje, je potreba iného chápania *pozemskosti* človeka, a to v zmysle morálnej zodpovednosti za vlastné činy s ohľadom na Zem. Otázne však ostáva, či rolstonovská etika, stojaca na *metafyzickej* premise „je, a preto má byť“, je skutočne taká neatropocentrická, ako sa chce zdať.

V rámci kapitoly *Zodpovednosť a udržateľný rozvoj* sa stretáme s etickou teóriou Hansa Jonasa a diskurzívnou etikou Karla-Otta Apela. V kontexte analýzy týchto teórií sa ukazuje nielen historické pozadie vývoja práva človeka na životné prostredie či definície takzvaného udržateľného rozvoja a jeho troch pilierov, ale aj polemika o tom, či skôr nie je čas na „udržateľný ústup“, ako upozorňuje J. Lovelock. Jonasova *etika pre technologickú civilizáciu* je založená na formulovaní nového kategorického imperatívu: „Konaj tak, aby účinky tvojho konania boli zlučiteľné s trvaním skutočne ľudského života na Zemi!“ (s. 44) To znamená, že tým hlavným kritériom je *morálne zaviazat'* ľudstvo k tomu, aby mohlo existovať na Zemi aj v budúcnosti, pretože podľa Jonasa „bytie je to, čo má byť“. U Apela zasa nachádzame pojem *komunikatívne spoločenstvo*, ktoré vyznáva ideály diskurzívnej etiky, teda že spoločenstvo si je hlboko vedomé spolu-zodpovednosti. Inovatívnym prvkom v tejto koncepcii je zohľadnenie potreby spoločenských zmien aj na inštitucionálnej úrovni. Všetko sú to veľmi podnetné myšlienky, no treba ich vnímať kriticky. Obaja, Jonas i Apel, vychádzajú z Kanta, a to teda nie je nevinná skutočnosť, pretože obaja tým potvrdzujú myšlienkovú uväznenosť v tom istom metafyzickom rámci racionalizmu, vďaka ktorému sme dospeli k súčasnej krízovej dobe. Na ľahkú váhu rozhodne netreba brať ani ich neproblematický predpoklad, že človek je človekom len ako bytosť racionálna, teda schopná logickej, racionálnej argumentácie.

V. Hála v ďalších častiach publikácie predstavuje *ideálnu etiku v neideálnom svete* od D. Birnbachera a *modifikovaný hegelianizmus* V. Hösleho. Obaja autori sa zhodujú v tom, že ekologickú filozofiu treba ukotviť v širšom filozofickom diskurze. Čo sa týka Birnbachera, ten sa usiluje na problém etiky dívať realisticky, nezakrýva si oči pred ľudskou nedokonalosťou a vo svojich úvahách o etike reflektujúcej environmentálnu krízu využíva dynamizujúce pnutie medzi takzvanou ideálnou a neideálnou etikou, medzi utópiou a realitou. Pozoruhodné je Birnbacherovo upozornenie na potrebu novej výchovy, na zvyčajné rozpory medzi myslením a konaním, ale aj na skutočnosť, že na

to, aby sme sa účinne vyrovnávali s environmentálnymi problémami, budeme musieť reformovať aj štruktúru sociálno-politického aparátu. Je však otázne, či nárast byrokracie zjednoduší komunikáciu medzi svetom etických požiadaviek a politickým svetom. Je totiž dosť možné, že časom budeme čeliť aj ekototalitarizmu. A ktovie, možno to potrebujeme... Slabinou Birnbacherovho konceptu je, že nezohľadňuje konkrétnu sociálnu problematiku. Toto akoby zaňho svojsky dopovedal Hösle, ktorý aktualizuje Hegelov filozofický odkaz absolútneho ducha do podoby *objektívnej intersubjektivity*. Sympatická je jeho kritika súčasnej filozofie, no jej motívom je obnovenie bezbrehej viery v ratio. Aplikácia objektívneho idealizmu na environmentálnu filozofiu je tiež veľmi diskutabilná – odráža sa totiž v takých „maličkostiach“ ako presadzovanie hospodárskych stratégií, ktoré síce zohľadňujú ekologické problémy, no nenútiť k zmene trhovej ekonomiky, a tak plánovaná ekologická reforma daňového systému dopadne na hlavy sociálne najzraniteľnejších. Pri všetkých týchto koncepciách má čitateľ možnosť kriticky vnímať charakter (zväčša) nemeckého filozofického ducha, a pritom zauvažovať aj o dôveryhodnosti jednotlivých proklamovaných etických konceptov. Prirodzene, tým najdôležitejším ostáva ich *morálne nespochybniteľný* motív – doterajšia globálna paradigma rozvoja ľudstva (ktorej primárnym hľadiskom je ustavičný ekonomický rast) je neudržateľná nielen v kontexte environmentálnom, ale aj sociálnom. Prehodnotenie doterajších hodnôt by podľa autorov malo viesť k hlbšej, konečne skutočne *pozemskej* zodpovednosti za spoločnú budúcnosť a k morálnej povinnosti voči prírode, ktorá má hodnotu sama osebe.

Na záver zaznieva opodstatnená otázka: „Prečo sa napriek toľkým výzvam k zmene ekologicky relevantného správania nedostavujú žiaduce výsledky?“ V odpovedi sa možno prikloniť buď k jednému, viac-menej optimistickému stanovisku (chýba nám zjednocujúci hmatateľný ideál), alebo k druhému, realistickému stanovisku, ktoré tvrdí, že sme v princípe predátori milujúci *ilúzie* o vlastnej duchovnej vznešenosti. Vďaka tejto prehľadovej publikácii V. Hálu a F. Kolářského máme možnosť získať povedomie o medzinárodne najviac rezonujúcich prístupoch k environmentálnym problémom a kriticky premyslieť návrhy riešení, ktoré sa i nás bezprostredne týkajú, respektíve v blízkej budúcnosti sa nás budú týkať. Aby to možno opäť raz nebolo o nás, bez nás...

Eva Dědečková

Eva Dědečková
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19, 813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: filoevde@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0822-1911>